

Examenstof klassieke taal en letterkunde 1994

Literaire genres voor het centraal examen en het staatsexamen klassieke taal en letterkunde in 1993 en 1994

Datum: 26 april 1994

Kenmerk: VO/AVV/VO/II-91012170

Datum inwerkingtreding: zie artikel 4

Geldigheidsduur beleidsregel: n.v.t.

Juridische grondslag: artikel 11 Eindexamenbesluit dagscholen v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o. (Stb. 1979, 190), artikel 13 Eindexamenbesluit avondscholen v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o. 1978 (Stb. 1978, 623), in samenhang met de Examenprogramma's Klassieke Talen (Stcrt. 1987, 246)

Relatie tot eerdere mededelingen: hangt samen met circulaire /O/AV-87.03 C 870145 van 14 december 1987

Informatie verkrijgbaar bij: directie VO/AVV, afdeling Intake en Dienstverlening, tel. 07931990

Syllabus Grieks Tragedie Sophocles, Electra CE 1994

1. Geschiedenis en kenmerken van de Griekse tragedie

1.1. De tragedie als toneeltekst; stofkeuze.

De kandidaat kan naar aanleiding van een voorgelegde passage uit de gelezen tragedie vragen beantwoorden over de conflictituatie die de schrijver heeft uitgebeeld, en de oplossingen voor het conflict die de personages proberen te realiseren.

De kandidaat kan de belangrijkste personages uit de Trojaanse, de Myceense en de Thebaanse sagenkring in hun context plaatsen en hun betekenis voor het verhaal toelichten.

Griekse tragedies zijn bestemd om – tijdens een feest ter ere van Dionysos – te worden opgevoerd en te worden beluisterd en gezien door een publiek van tijdgenoten.

De dichters putten hun onderwerpen in het algemeen uit het bestand van (in hoofdzaak als historisch beschouwde) mythen

en sagen, zoals dat met name in de epische traditie was vastgelegd. De mythen hadden voor het publiek betekenis als verbeeldingen van problemen en conflicten die met het menselijk bestaan zijn verbonden. Omdat de verhalen bij de meeste toeschouwers in grote lijnen bekend waren, gold de belangstelling van het publiek vooral de vraag hoe de dichter het gebeurde en de bij het conflict betrokken personen zou presenteren om zo uitdrukking te geven aan zijn visie op de diepere zin van het dramatisch gegeven.

Ter concretisering van de veronderstelde kennis van de in de tragedies behandelde stof dienen de volgende eigennamen:

- Trojaanse sagenkring: Paris/Alexandros, Helena, Hector, Andromache, Priamus, Hecuba, Achilles, Menelaus, Agamemnon, Odysseus, Aiax.
- Myceense sagenkring: Agamemnon, Clytaemnestra, Aegisthus, Orestes, Electra, Iphigenia.
- Thebaanse sagenkring: Laius, Iocaste, Oedipus, Tiresias, Creon, Antigone, Ismene, Eteocles, Polynices.
- De Olympische goden; Heracles.

1.2. De geschiedenis van de tragedie.

De kandidaat kan vragen beantwoorden over het ontstaan en de geschiedenis van de tragedie.

Volgens een of meer antieke bronnen was de dichter Thespis de eerste, die tijdens de Dionysia van het jaar 534 de eerste prijs won met een tragedie: hij zou een bok (τράγος) hebben gekregen.

Sommigen beschouwen hem als de 'uitvinder' van het genre, anderen nemen aan dat de geschiedenis van het genre reeds daarvoor is begonnen. Men denkt dan aan satyrspelen (waarin Satyrs in de gestalte van bokken optraden) en/of aan de dithyrambe, een in strofen en antistrofen gecomponeerd dansied ter ere van Dionysos, dat onder begeleiding van de αὐλός door een koor werd gezongen. In de bewaarde stukken vinden we naast gedeelten in dialoogvorm, die in het Attische dialect zijn geschreven, Dorisch gekleurde koorliederen.

Na de beginperiode, waarin met één acteur (ὑποκριτής) werd volstaan, werd op instigatie van Aeschylus een tweede acteur toegevoegd. Vermoedelijk rond 460 introduceerde Sophocles een derde acteur.

Van de tegen de 900 in de loop van de vijfde eeuw tijdens de Dionysia uitgevoerde tragedies zijn ons alleen volledige stukken bewaard van Aeschylus (ca. 525–456), Sophocles (ca. 495–406) en Euripides (ca. 485–406).

1.3. Opvoeringspraktijk; onderdelen en opbouw van de tragedie.

De kandidaat kan naar aanleiding van een gedeelte uit de gelezen tragedie vragen beantwoorden over verbanden tussen de vormgeving en de opvoeringspraktijk.

De kandidaat kan een voorgelegde passage uit de gelezen tragedie aan de hand van voor deze passage kenmerkende elementen plaatsen in het geheel van het stuk.

1.3.1. De condities van de opvoering:

- voorselectie van drie op drie opeenvolgende dagen uit te voeren tetralogieën;
- toekenning van prijzen door een jury;
- de dichter tevens componist en regisseur, en soms ook acteur;
- bekostiging van koorleden en hun kostuums als een vorm van belasting (λητουργία) door een χορηγός;
- beroepsacteurs betaald uit de gemeenschapskas;
- toegankelijkheid van de voorstellingen.

1.3.2. De inrichting van het theater etc.:

- toneelgebouw (σκηνή), eisodoi, orchestra met altaar van Dionysos;
- 'ekkyklema', μηχανή;
- maximaal drie (mannelijke) acteurs, dubbelrollen, figuranten;
- maskers, kleding, schoeisel.

1.3.3. Onderdelen van de tragedie:

- proloog, parodos, stasima, epeisodia, exodos;
- bodeverhaal, kommos, stichomythie.

1.3.4. Opbouw van de tragedie:

Van bijzondere betekenis is de analyse die Aristoteles in zijn Ars Poetica heeft gegeven van de tragedie en van de verdiensten van de afzonderlijke stukken.

Als de belangrijkste drager van de werking van een tragedie beschouwde hij de handeling (μῦθος, σύστασις πραγμάτων: plot'), die duidelijk te onderscheiden is van het 'verhaal' (de 'story') dat aan het stuk ten grondslag ligt. In een goede tragedie behoren in zijn ogen de gebeurtenissen waaruit de handeling is opgebouwd onderling krachtens waarschijnlijkheid (εἰκόσις) of noodzaak (ἀνάγκη) samen te hangen. Tragedies waarin slechts de lijdensweg of ondergang van een personage wordt verbeeld slaat hij lager aan dan tragedies waarin een waarschijnlijke of noodzakelijke opeenvolging van gebeurtenissen tot een omslag (περιπέτεια) in het leven van de 'held' leidt. Een dergelijke omslag moet dan liefst samengaan met een 'herkennen' (ἀναγνώρισις) door de tragische held van zijn werkelijke identiteit of positie. Als deze omslag zowel onontkoombaar is als feitelijk onverwacht komt, is de emotionele werking van de tragedie volgens Aristoteles het grootst. Een voorwaarde is dan wel dat de morele persoonlijkheid van de held (ἦθος) aan zodanige voorwaarden voldoet dat het de toeschouwer mogelijk is, met hem mee te leven: met hem te vrezen (φόβος) en verdriet (ἔλεος) te hebben om zijn lot. Omdat de ondergang van een slecht mens geen 'tragische' emoties opwekt, moet de ondergang van de held bij voorkeur te wijten zijn aan een vergeefbare fout (ἀμαρτία).

1.4. Historische achtergronden.

De kandidaat kan naar aanleiding van een daartoe geschikte ongelezen tekst vragen beantwoorden over de historische context waarin de tragedie is ontstaan.

Rechtstreekse verwijzingen naar historische omstandigheden in de betrokken periode zijn in de tragedie uiterst zeldzaam. Wel is het geregeld mogelijk, het begrip van de stukken te vergroten door kennis van het intellectuele klimaat en begrip van de vragen die actueel waren in de periode waarin de stukken werden geschreven en opgevoerd. Om die reden is het nuttig, aandacht te geven aan:

- het verloop en betekenis van de Perzische oorlogen;
- de politieke en economische ontwikkeling van Athene in de 'pentakontaëtie' en de culturele bloei die daarmee samenging;
- het verloop en de betekenis van de Peloponnesische oorlog;
- het optreden van Socrates, Protagoras, Gorgias;
- de ontwikkeling van de geschiedschrijving door Herodotus en Thucydides.

2. Sophocles, Electra: Griekse teksten, teksten in vertaling, secundaire literatuur

De kandidaat kan vragen beantwoorden over de hieronder genoemde teksten. Van de kandidaat wordt verwacht dat hij de in de genoemde teksten voorkomende namen, termen en begrippen kent. De voorgelegde teksten worden op dit punt in beginsel niet

geannoteerd. Morfologische en syntactische verschijnselen in de niet met een asterisk gemarkeerde teksten worden in beginsel niet geannoteerd.

De in het Grieks te lezen teksten geven tezamen een beeld van de belangrijkste personages. De overige (met een asterisk gemarkeerde) teksten (die desgewenst ook in vertaling kunnen worden gelezen) completeren dit beeld, met de bedoeling, de kandidaat inzicht te geven in de opbouw van het stuk en in de aard van de constituerende elementen.

- 1-85: proloog dialoog van de pädagogos en Orestes
- * 86-120: klaagzang van Electra
- * 121-150: parodos kommos van Electra en het koor
- * 251-327: 1e epeisodion dialoog van Electra en de koorleider
- 328-471: eerste confrontatie van Electra met Chrysothemis
- * 472-515: 1e stasimon de voltrekking van de wraak zal spoedig komen. Het koor voorziet een nieuwe ramp voor het huis van Pelops
- 516-659: 2e epeisodion confrontatie van Electra met Clytaemnestra
- * 660-882: het 'bodeverhaal' over de dood van Orestes
- * 823-870: kommos van Electra en het koor
- * 871-1057: tweede confrontatie van Electra met Chrysothemis
- * 1058-1097: 2e stasimon het koor prijst Electra omdat zij de dood van haar vader wil wreken
- 1098-1231: 3e epeisodion de herkenning
- * 1232-1287: 'duet' van Electra en Orestes
- * 1288-1383: gesprek van Orestes, Electra en de pädagogos
- * 1384-1396: 3e stasimon het koor ziet de wraakgodinnen in het paleis; Hermes leidt Orestes
- 1397-1441: exodos de kommos van Electra en het koor tijdens de moord op Clytaemnestra
- 1442-1510: de confrontatie van Electra en Orestes met Aegisthus.

Verondersteld wordt voorts dat in vertaling zijn gelezen: Homerus, Odyssee α 28-43; γ 247-275; λ 404-439 (de oudste dichterlijke bewerking van het Electra-verhaal) en Euripides, Electra 998-1237 (een andere tragedie over hetzelfde gegeven).

3. Taal, stijl en compositie

De kandidaat kan zijn kennis van morfologie en syntaxis demonstreren door het vertalen van een ongeziene authentieke tekst, die qua aard en moeilijkheidsgraad nauw aansluit bij de gelezen teksten, waarbij de betreffende verschijnselen in beginsel niet zullen worden geannoteerd. De kandidaat kan in een voorgelegde gelezen of ongelezen authentieke tekst voorbeelden van compositietechniek en stijl-middelen identificeren en, zo dit duidelijk is vast te stellen, het effect ervan beschrijven.

De omschrijving door de CEVO van de minimumkennis op het gebied van morfologie en syntaxis vormt het uitgangspunt bij de annotatie van de bij het centrale examen voorgelegde authentieke tekst.

Daarnaast worden de volgende typische taalkenmerken van de tragedie in afwijking van het Attisch bekend verondersteld, voorzover niet gemakkelijk in het woordenboek te vinden.

Klankregels en morfologie:

- crasis;
- 2e persoon singularis medii op -η i.p.v. -ετ;
- 1ste persoon pluralis medii op -μεθα i.p.v. -μεθα;
- dativus pluralis op -οισι(v) en -αισι(v) i.p.v. -οις en -αις.

Veelvoorkomende poëtismen als:

- het regelmatig ontbreken van een lidwoord;
- het gebruik van verba composita in plaats van het simplex en omgekeerd;
- het ontbreken van preposities;
- het gebruik van preposities in postpositie;
- ἔχω + part. aoristi ter omschrijving van een werkwoordsvorm.

Stijl en compositie:

- dichtelijk taalgebruik, vaak ontleend aan het epos;
- klankeffecten als alliteratie en assonantie;
- metafoor en vergelijking;
- dramatische ironie;
- uitgestelde inlossing en doorkruiste verwachting als manieren voor het wekken van spanning.

Versvorm:

- het gebruik van de iambische trimeter in dialoogpassages.

4. De receptie van het Griekse drama en van de Electra-mythe

De kandidaat kan naar aanleiding van een voorgelegde passage uit een andere bewerking van het Electra-gegeven vragen beantwoorden over verbanden tussen de voorgelegde tekst en de tragedie van Sophocles.

Voorbeelden van bewerkingen van het Electra-gegeven in de moderne tijd zijn:

E. O'Neill, Mourning becomes Electra (1931);

J.-P. Sartre, Les Mouches (1943);

M. Yourcenar, Electre. La chute des masques (1954. Nederlandse vertaling: Electra of de val van de maskers, Amsterdam, 1986).

Voor deze en andere voorbeelden en voor verdere literatuur zie bv. J.M. Bremer, Electra. Enige stations op het traject van Stesichorus tot Yourcenar (in: Propemptikon afscheidsbundel W.J.H.F. Kegel, Amsterdam 1988, 1-8).